

Борис БЛИНСЬКИЙ

“ПРОСВІТА” І НАРОДНЕ ЗДОРОВ’Я

Викладено розвиток української лікарської справи в Галичині. Охарактеризовано створення медичних організацій та популяризацію медичних знань за участю Товариства “Просвіта”. Зокрема, звернено увагу на боротьбу з пияцтвом, тютюнопалінням, пропаганду знань з гігієни.

Ключові слова: “Просвіта”, пропаганда медичних знань, боротьба з інфекційними захворюваннями.

Втрата державності та розподіл українських земель між двома великими імперіями – Росією й Австро-Угорщиною супроводилися деградацією усіх ланок народного життя. Від національного кореня вже раніше відірвалася тодішня еліта – аристократія і шляхта (дворянство). Село, що складало основу нації, поглинали економічні злидні, за якими йшли пияцтво, хвороби, моральна та духовна дегенерація. Газета “Народне здоровля” в 1937 р. писала: “... Справа народного здоровля – це питання першочергової ваги для кожної нації. Для нас же, українців, це питання зробилося справою життя і смерті нації – такий ото розпачливий стан нашого здоровля...”¹.

22.І.1937 р. п. Жуковецька писала в відомій галицькій газеті “Діло”: “Стан народного здоровля, починаючи від 1914 р., в прискішеному темпі гіршає, що з усіх нещасть у двох останніх десятиліттях – найгірше і небезпечніше, бо фізична дегенерація народу веде до цілковитої його загибелі”².

Треба пам’ятати, що напередодні Першої світової війни в Галичині працювало всього 150 українських лікарів. Усвідомлюючи величезну відповідальність перед історією, українські лікарі об’єднувалися в професійні організації, що стояли на патріотичних засадах, щоб зробити посильний внесок у моральне і фізичне піднесення рідного народу з прірви, у якій він опинився.

Найстарішою лікарською організацією стала лікарська комісія НТШ, яка почала своє існування з початком 1898 р. У 1903 р. засновано товариство “Народна лічниця”, а в 1910 р. – Українське лікарське товариство. Напрямки діяльності названих товариств різні, але всі вони спрямовували свої зусилля на піднесення культури (в тому числі й санітарної) народу. Характерно, що серед чільних діячів усіх згаданих організацій закономірно виступають одні й ті ж особи: Є. Озаркевич, І. Куровець, С. Дрималик, І. Бережницький, М. Музика, Г. Бурачинський, О. Барвінський, О. Подолинський, Л. Максимонько, О. Козакевич, К. Воевідка, М. Кос, М. Панчишин, Я. Лопатинський, Н. Рудницька, М. Дзерович, С. Парфанович і багато-багато інших. Це говорить про те, що лікарський загаль зумів виділити зі своїх лав заїгентузіастів, які поєднували професійну діяльність з широкою агітаційною роботою серед населення.

Вони усвідомлювали, що: “Здоровля” – це перша умова для людського щастя та добробуту сім’ї, громади та всієї нації, і це цілком зрозуміле: хвора людина є тільки тягарем собі і другим, а нація, покалічена фізично, є засуджена на виродження та загибель. Отже, всі ми погоджуємося, що здоровля – це основа всякого поступу та добробуту, що здоровля – це найцінніший скарб людини”³. Але виконувати названі завдання без широко розвиненої сітки лікарень та амбулаторій було практично неможливо.

Ентузіасти фізичного відродження мусли співпрацювати і співпрацювали з трударями на ниві духовного відродження, зокрема, з просвітянами. Та й розділити ці два напрямки ледве чи можливо. Про роль народного учителя у вихованні гігієнічних навиків у сільських дітей йдеться в редакційній статті “Народного здоровля” за 1937 р. “Знаємося, в яких антигігієнічних умовах живуть та виростають діти наших селян і робітників. Годі сподіватися, щоб із рідної хати така дитина винесла бодай початки необхідного гігієнічного виховання. Отже, єдиним місцем, де діти наших селян і робітників мусять придбати відповідне здоровче виховання, придбати бодай які гігієнічні звички, виплекати в собі любов до чистоти та погнусу до фізичного й морального бруду, – залишається школа.

Щоб школа як слід виконала це завдання, повинен передусім наш народний учитель щиро переконатися в конечній потребі поліпшити для добра нації її здоровний етап через відповідне гігієнічне виховання народу, починаючи передусім з дітей. Учителеві треба приложити всіх зусиль та умінь для виконання цього великого діла”⁴.

Просвітницькі ідеї в Галичині йшли паралельно з піднесенням національно-культурних рухів у Центральній і Східній Європі. Кінець XVIII ст. дав Руський інститут при Львівському університеті та можливість готувати священників, що могли звертатися до народу його рідною мовою. 10–20-ті рр. XIX ст. ознаменувалися виникненням просвітнянського товариства в Перемишлі (1815), заснуванням Дяко-вчительського інституту, появою перших паростків народного шкільництва. Діяльність “Руської трійці” свідчила про те, що новітні ідеї знаходять відгомін по всій Галичині. Революція 1848 р. розбудила громадянські почуття у широких колах суспільства і привернула увагу до умов матеріального та духовного існування народу. Появилися організаційні центри – Головна Руська Рада, Собор Руських Учених. 2 вересня 1868 р. влада дозволила заснувати Товариство “Просвіта”. Питання народного побуту і стан здоров’я населення відразу зацікавили організаторів нового Товариства. “Читанка для сільських людей”, видана О. Партицьким у 1869 р., містила “лікарський порадинок”, де пропагувалися елементарні правила гігієни і першої медичної допомоги. Книжка набула великої популярності, її розповсюджували сільські священники, вчителі, свідомі селяни. Страшним бичем галицького села було пияцтво. Старанням “Просвіти” видається книжка С. Качали “Що нас губить, а що помочи може”. Книжка витримала три видання і стала первістком антиалкогольної пропаганди в Галичині. Осередками антиалкогольної та й взагалі санітарної пропаганди були читальні, кількість яких неухильно збільшувалася (від 18 в 1881 р. до 94 в 1885, а в 1939 р. мережею філій і читалень було охоплено 85 % західноукраїнських земель)⁵. Крім використання загальнопросвітнянських каналів, лікарська громада вважала за необхідне розвивати свою пресу. Особлива заслуга в цьому Є. Озаркевича, видатного організатора Українського лікарського товариства і неоднократного Голови УЛТ (1910/11, 1913, 1914). Його

стараннями в січні 1912 р. з’явилося перше число журналу “Здоровле”, який мав місячну періодичність і безперервно виходив до початку Першої світової війни. Характер видання був науково-популярним з основним завданням пропаганди медичних знань і гігієнічних навиків серед українського населення краю. “Здоровле” – перше українське видання такого типу⁶.

“Здоровле” мало низку таких розділів, як: загальна гігієна, охорона матерів, плекання немовлят, догляд за хворими, боротьба з алкоголізмом, інфекційні захворювання, санітарія, фізична культура і спорт. Часопис став дуже популярним як серед простого народу, так і в середовищі інтелігенції, про що свідчить невпинне зростання тиражів⁷. Журнал вмщував також побутові та гігієнічні поради, цікаві новини, низку суто професійних і наукових (термінологічних) проблем. Лікарські осередки, зокрема, Народна Лічниця влаштовували самаритянські курси, популяризували гігієну жінки, піднімали загальну культуру домашнього побуту.

Світова війна і роки визвольних змагань, що закінчилися поразкою, зупинили на певний час видавничу діяльність, і тільки в кінці 1919 р. редакційний комітет у складі І. Бережницького, С. Дрималика, І. Куровця, М. Панчишина вирішив видавати науково-становний орган “Лікарський вісник”. Вже в січні 1919 р. з’явилося перше число нового журналу, який згуртував найактивнішу частину лікарської громади (до названої редакційної колегії примкнули молоді лікарі – О. Барвінський, В. Білозір, С. Болей, М. Музика). Українські лікарі активно втручалися в усі ділянки українського громадянського життя: в роботу партій, організацій міщанства і ремісництва, українського шкільництва, руханкових і спортивних організацій. Імена Р. Яросевича, В. Яновича, М. Коцюби, П. Сушкевича, В. Білинського, Я. Лопатинського, Я. Окуневського записані золотими буквами в історії різних ділянок нашого культурного і політичного життя.

Ю. Кордюк у своїй “Історії УЛТ за 25 літ існування” пише: “Після війни завдання українських лікарів у суспільній ділянці значно поширилося. Край залишився в руїнах, лютували пошесті, інваліди і сироти вимагали негайної допомоги і опіки. Українські лікарі стали зараз же до праці... У poradні матерей... довгі роки був ординатором О. Барвінський, пізніше працювали там Д. Лежогубська-Чубатова, О. Філяс, останньо Г. Туна-Надрагова. У 1919 р. постав Український Горожанський Комітет, що його завданням була всебічна поміч жертвам війни і її наслідків... В 1920 р. відкрили для них (інвалідів українських армій – Б. Б.) захист у Львові і його першим управителем став М. Музика... УЛТ вирішило видавати відповідне поучення-відозву у справі тифу власним коштом... Відозву розіслали по цілім краю, на всі знані адреси лікарів, діячів громадських і парохіальних урядів”⁸.

Величезна робота була проведена українськими лікарями на ниві пропаганди гігієнічних знань. Ця робота велася спонтанно, усіма активістами різних лікарських об’єднань, які вважали піднесення санітарної культури народу своїм першочерговим обов’язком. Ця робота, особливо на провінції, велася в тісному порозумінню з осередками “Просвіти” і на базі читалень, для консолідації зусиль у цьому напрямку в січні 1920 р. засноване Українське гігієнічне товариство, яке очолив М. Панчишин.

Разом з Українським протиалкогольним і протинікотиковим товариством “Відродження”, що ним керувала др. С. Парфанович, у січні 1931 р. почали видавати популярний гігієнічний часопис “Народне здоров’я”. Товариство “Відродження” було засноване в 1929 р. До 1937 р. воно мало вже 13 філій і 110 кружків, які

об'єднували 1395 членів. Товариство видало більше 80 тис. примірників протиалкогольної та протинікотинової літератури. “Відродженецькі” гуртки існували при 11 середніх школах і на університеті⁹.

Зі сторінок журналу, що виходив аж до початку Другої світової війни в 1939 р., довідуємося про доволі масштабні санітарно-просвітні заходи, які проводилися в цей час у краю. Так, був проведений у лютому 1937 р. у Львові протиалкогольний і протинікотинний курс з такою програмою: мр М. Цепко – “Алкоголь – ворог людини”, др З. Залуцький – “Чому повна абстиненція”, мр Я. Чума – “Методика боротьби з алкоголізмом”, о. др В. Фіголь – “Абстиненція в насвітленні католицької церкви”, М. М. Хом'як – “Алкоголь – суспільне лихо”, І. Стебельський: “Світогляд молоді та боротьба з алкоголем і тютюном”, С. Парфанович: “Міжнародне положення українського протиалкогольного руху. Жінка в боротьбі з отрутами”.

Для антиалкогольної агітації використовується кожна нагода. Вітаючи своїх читачів з Новим роком, редакція поміщає таку заяву: “Святкуємо без алкоголю! Тільки тверезі і ощадні свята можуть бути щасливі і веселі. Проганяйте отруту з святкового стола! Хати ваші хай будуть вільні від тютюнового чаду і алкогольного похмілля. Алкоголь і тютюн нищать здоров'я, руйнують майно! Вони наші вороги і ми не дозволимо їм порушити святість різдвяних днів. Головна рада українського протиалкогольного товариства “Відродження”. Для переконливості приводили цікаві цифри, наприклад: “Українці прокурили в 1934 р. 75 мільйонів злотих. За ці гроші можна було б побудувати в кожному селі млин”.

Значна увага приділялася боротьбі з туберкульозом, “бо та хвороба дуже розповсюджена між нашим населенням і косить саме молоді та цінні наші сили”. В журналі читаємо: “Дня 20 грудня переїхала до Ходорова рухома гігієнічна протитуберкульозна виставка УГТ, де перебувала до 25 грудня. Виставку, що примістилася в салі “Просвіти”, відкрив голова УГТ. В часі тривання виставки відбувалися щоденно виклади на теми: “Суспільна опіка”, “Туберкульоза і боротьба з нею”, “Алкоголь і нікотин – вороги здоров'я”, “Гігієна села”, “Перша поміч у наглих випадках”, “Лихі новотвори”, “Венеричні недуги”. Викладали п.п. др М. Комарянський, др А. Білінський, др М. Тимків, др Д. Макогонський. Зацікавлення справою гігієни було таке велике, що в часі викладу саля не могла змістити всіх слухачів. Виставку відвідали шкільна молодь, міщани і селяни з близьких сіл”¹⁰.

Боротьба з інфекційними захворюваннями займала важливе місце в практиці та санітарній пропаганді українських лікарів. Особливо активним у цій галузі був др М. Василів, який багато виступав з лекціями (“Про тиф”, “Як обергтися від заразливої хвороби”, “Дифтерія”) перед населенням і публікував популярні статті. Др С. Парфанович пропагувала головно питання жіночої гігієни та догляду за дітьми (“Смертність немовлят”, “Дитина і жінка”, “Місячне захворювання” жінки” тощо), висвітлювалися питання охорони здоров'я матері та дитини (др Ол. Подолинський – “Чому вмирають жінки в часі пологів”; др С. Коржинський – “Що таке тім'ячко та як з ним поводитися”). Приділяли увагу питанням боротьби з венеричними, психічними, спадковими захворюваннями (др Гремучишин – “Бережіться венеричних хворіб”)¹¹.

В основному санітарна пропаганда адресувалася широким народним масам. У згаданій редакційній статті “Наша ціль” читаємо: “Часопис – бажаний і необхідний справжній учитель народного здоров'я для населення міста і села, для дітей і

дорослих, для урядовців, селян, робітників. Ми знаємо, що найбільше загрожене здоровля бідніших та менше освічених верств нашого народу, тобто робітництва та селянства. Якраз тому ми будемо старатися оцей наш часопис примінити якнайбільше до вжитку та користі саме оцих верств”¹².

Серед проблем, які ставили українські лікарі, є освідомлення населення щодо шкідливості знахарства, т. зв. народних засобів, самолікування. Показова сама назва статті др Б. Гарбовського “Поборюйте знахарство та шкідливі практики народної медицини”¹³.

Др Малис був ентузіастом спорту і руханки, пропагував їх як найважливіші чинники здоров’я. Ю. Кордюк згадує: “Взагалі сьогодні немає такої ділянки нашого просвітнього життя, що ним не займалось би УЛТ і де не працювали би активно українські лікарі. Просвіта, Рідна школа, НТШевченка, Сокіл, ТПО і багато інших, всюди можна знайти лікаря від низових установ до головних відділів включно. Нема й не було ніякої події в науковім, культурнім, мистецькім житті західної вітки українського народу, що на них не відгукнулось би відзивчиво УЛТ; завжди приходило воно з моральною чи матеріальною підмогою там, де треба”¹⁴.

Таким чином, українські лікарі в Галичині відіграли визначну роль в усвідомленні народу в збереженні його фізичного і морального здоров’я. При цьому вони опиралися “у першу чергу на всі читальні “Просвіти”, кружки “Рідної школи”, Соколи, Луги й другі народні організації..”¹⁵.

Приведена ретроспектива наштовхує на роздуми про наше сьогодні і майбуття. Хоча кількісно загін української лікарської громади безмірно виріс, проблеми, якими займалися наші попередники, залишилися. Проблеми алкоголізму і куріння, абортів і знахарства такі ж актуальні, як і сто років тому.

Побудова власної держави ставить перед нами завдання надолужити проганий час, наздогнати передові народи Європи і зайняти гідне місце серед цивілізованих націй.

Думаю, що кожен лікар повинен знайти своє місце в цій нелегкій і почесній боротьбі. І хай провідною зіркою нам буде не особистий успіх і популярність, а добро наших хворих і народу. Як писав великий Каменярь:

*“... та слави людської ми зовсім
не бажали, бо не герої ми і
не богатири! Ні, ми невольники
хоч добровільно взяли на себе пута.
Ми рабами волі стали. На шляху поступу
ми лиш каменярі...”*

Borys Bilyns'kyi. “Prosvita” and the health of common people

The author describes the development of Ukrainian healthcare in Galicia and characterizes establishment of medical organizations and spread of medical knowledge with the participation of “Prosvita”. In particular, struggle against alcoholism, smoking, and spread of knowledge on hygiene are highlighted.

Key words: “Prosvita”, spread of medical knowledge, struggle against infectious diseases.

-
- ¹ “Народне здоровля” – до наших установ // Народне здоровля. – 1937. – Березень. – Ч. 3. – С. 18.
 - ² Жуковецька. – “Діло”. – 1937. – 22 січня.
 - ³ “Здоровля народу – це найбільший капітал нації”. – Наша ціль. Н. 3.
 - ⁴ “Народне здоровля” – до наших установ // Народне здоровля. – 1937. – Ч. 1. – С. 9.
 - ⁵ Нарис історії “Просвіти” Популярна енциклопедія “Просвіти”. – Львів; Краків; Париж, 1993.
 - ⁶ 25-ліття Українського лікарського товариства і медичної громади. Додаток до “Лікарського вісника”, ч. 2 р. 1935. – Львів 1935.
 - ⁷ Там само.
 - ⁸ Там само.
 - ⁹ “Народне здоровля” – до наших установ // Народне здоровля. – 1937. – Ч. 3. – С. 33.
 - ¹⁰ Там само. – Ч. 1. – С. 9.
 - ¹¹ Народне здоровля (ілюстрований гігієнічний журнал за 1937–36–39 рр.). Друге зіркове видання українського медичного архіву. – Чікаго, 1992.
 - ¹² “Народне здоровля” – до наших установ // Народне здоровля. – 1937. – Ч. 3. – С. 18.
 - ¹³ Там само. – С. 32.
 - ¹⁴ 25-ліття Українського лікарського товариства і медичної громади. Додаток до “Лікарського вісника”, ч. 2 р. 1935. – Львів 1935.
 - ¹⁵ “Народне здоровля” – до наших установ // Народне здоровля. – 1937. – Ч. 3. – С. 18.